

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՆԵՐՍԷՍ ՎՐԴ. ՏԱՐՈՆԵՑԻ

(1220? ~ 1284)

Հայ մշակույթի արժանայիշատակ երախտաւորներէն է Ներսէս Վրդ. Տարօնեցի, իր բեւ մեծ ուսուցիչ եւ բանիրուն մատենասէր: Ծնած է ԺԳ. Դարու առաջին քառորդին մերձաւորապէս: Իր կեանքին նախնական շրջաններուն մասին տեղեկութիւններ գրեթէ չկան: Յայտնաւորքի համառօտ յիշատակագրութեան համաձայն «Սա էր ի գաւառէն Տարօնոյ, ի քաղաքէն Մըշոյ. անեալ է վարժեալ ի հռչակաւոր վանսն Ղազարու, որ է Սր. Առաքեալը: Իր նա կարի քաջ վարժեալ ի գիր եւ յուսման յունաց, եւ ներա գիտէր զյեզոն Հոռմոց եւ զերիցութիւն նոցա» (Գ. Արք. Յովսէփեան, իմացականք, Գ. էջ 152):

Ներսէս հանրային կեանքի մէջ երևելի կը հանդիսանայ, Արեւելցի Վարդան Վարդապետին աշակերտելէ, եւ իւր Վիրապի կամ Աղբոց Ս. Ատեփաննոսի վանքին մէջ, անկէ վարդապետական դասադան ստանալէ ետք, հաւանաբար 1267ին, երբ Վարդան՝ Ներսէսն ալ աշխատողացած է Դանիէլի Մեկնութիւնը գրած ատեն. «Եւ եղբաւր մերոյ Ներսէս Վարդապետին, որ եւ զնա աշխատեցաք ի գիրքս» (Ցուցակ Զեռ. Ս. Յակոբեանց, Ե. Հատոր, էջ 540):

Վարդան Վարդապետի մահէն ետք (1271) Ներսէս կը յաջորդէ իրեն իբրեւ մեծ վարդապետ: Յայտնաւորքը կարճ տողերով կ'ըսէ. «Եւ յետ փոխման նորա յաստեացս, նրատաւ յաթոռ նորին, եւ լուսաւորեաց գիտութեամբ քաղցս Հայոց ուսմամբ գրոց» (Ողբականք, Գ. 152): Վարդապետական յաջորդութեան գաւազանագիրքերուն մէջ Ներսէսի անունը հաստատ տեղ ունի Վարդանի անունէն յետոյ, իբրեւ անոր գլխաւոր աշա-

կերտ, իսկ Ներսէսին կը հետեւի իր աշակերտներուն ամէնէն երեւելին՝ Եսայի Նչեցի:

Ներսէս Տարօնեցին 1275 ~ 1279 տարիներուն կը գտնենք Տարօնի Եղիադարու վանքը, իբրեւ առաջնորդ եւ ուսուցիչ: Տարի մը յետոյ, 1280ին, ան իր վարժապետական աթոռը կը հաստատէ Գլաձոր, Պոռ մեծ իշխանին հովանաւորութեամբ: Իր պաշտօնավարութիւնը այնտեղ երկար չի տևեր, կը վախճանի 1284 (ՁԼԳ), փետրվար 6ին, Յայտնաւորքի համաձայն «ի բարուք ծերութեան», եւ կը թաղուի անդ:

Ներսէս Վարդապետին տրուած են դոմանի բարձր մակդիրներ, ահաւասիկ փունջ մը անոնցմէ.

«Հայր հասարակաց» (Գրիգոր Վրդ. Գըրիչ, 1275):

«Հռետոր կորովարան», «մաքուր անձն եւ պայծառ հոգի» (Ստեփանոս Գրիչ, 1279):

«Աստուածադարձ բարունի եւ անյաղթ վարժապետ», «ցանկալի հրեշտակաց պետ բարոյեաց», «ճշմարիտ պատկեր Աստուծոյ, իմաստայեղձ բարունի» (Բարսեղ Գըրիչ, 1281):

«Մեծիմաստ վեհ, անստուեր միտք» (Եսայի Նչեցի, 1284): Իսկ աւելի ետքը, 1323ին՝ «մեծ եւ քաջ ուստր եւ աստուածախաւս վարժապետ»:

«Աստուածազգեաց եւ աշխարհալոյս բաւունապետ» (Ստ. Օրբէլեան, 1297):

Հեռեկալ տողերն ալ կ'առնենք Գրիչ Կիլիկեցի Մատթէոս Գահանայի տաղաչափեալ յիշատակարանէն, 1284ին գրուած, ուր արժեքաւոր վիպութիւններ կան Ներսէս Վարդապետի աստուածասէր կենցաղին եւ ու-

սուսմասէր բարբին մասին :

Ն Ք Ն

Առ ոտըս հաւր մեր ներոնսի,
 եւ բարունեաց վարժապետի,
 հասեալ ի ծայրս իմաստ բանի :
 Բարձեալ դիտան Քրիստոսի,
 եւ հետեւեալ նորին շաղի,
 ի գիշերի եւ ի տունջենի,
 առաւածային բանին բերկրի :
 Ըստ տէրունեանքն հրամանի,
 քրննէր զգիրս մատենի,
 դի առանց այսմ հանճարի,
 կեանս անհնարին ոք ընդունի : ...
 Իւր եւ հոգեոյ սրբասիրի,
 այլ եւ ծնաւդաց իւր եւ զարմի,
 որ վասն մեր յոյժ տաժանի,
 յաստուածաշունչ գիրս մատենի .
 վարձահատոյց Քրիստոս լիցի,
 եւ ննջեցից իւր համազգի : ... : Տես
 Տաշեան, Յուլյակ, էջ 1039 եւ 834 :

Ըսինք թէ ներսէս եղած է մեծ ուսուցիչ
 մը . իր աշակերտներէն ծանօթ են,
 1. Ստեփանոս Արք. Օրբէլեան (+ 1304) :
 2. Յովհաննէս Վրդ. Արճիշեցի, Ոսպնա-
 կեր :

3. Մխիթար Վրդ. Կերմանեցի կամ Սա-
 նեցի (+ 1337) :

4. Եսայի Վրդ. Նշեցի (+ 1338) :

5. Մատթէոս Քհն. Կիլիկեցի :

Առաջին չորսը յայտնի մատենագիրներ
 են, իսկ վերջինը կը ներկայանայ իբրեւ Գը-
 բիշ :

Վերը ըսինք նաեւ թէ ներսէս յիշատակե-
 լի է իբրեւ մատենասէր վարդապետ : Արդա-
 բեւ ամ քանազիր եղած է օրինակել տալու
 մեծաբոժէք եւ սակաւազիւտ մատենաներ . ա-
 նոնցմէ ծանօթ են հետեւեալները, թուակա-
 նի կարգով :

1. 1275. Մատենագրութիւնք Փիլոնի,
 դրշութեամբ Գրիգորի եւ Բարսղի, Եղիա-
 զարու Վանքին մէջ .— Ձեռ. Երեւանի, Թ.
 3932 :

2. 1279. Մատենագրութիւնք Բարսղի
 Կեսարացոյ, Ստեփանոս եւ Եսայի գրիչնե-
 րու օրինակութեամբ, Եղիազարու Վանքին
 մէջ .— Ձեռ. Երեւանի, Թ. 5595 :

3. 1280. Թանկարժէք ձեռագիր մը, զըր-
 ուած Գլաճորի մէջ Լուսեր գրողի եւ Թովմա
 վարդապետի ձեռքով : Այդ ձեռագրին մաս
 կը կազմէ Եզնիկի հաղուազիւտ ընդօրինա-
 կութիւնը .— Ձեռ. Երեւանի, Թ. 1097 :

4. 1280. Շատ կարեւոր ձեռագիր մը, որ
 կը բովանդակէ Ոսկեբերանի, Եփրեմի, Կիւ-
 բեղ Ալէքսանդրացիի, Ստեփանոս Սիւնե-
 ցիի եւ Վարդան Վարդապետի ճգնկիւնի
 Մեկնութիւնները, բոլորն ալ ցարդ անտիպ
 — Գ. Յովսէփեանց, Ողբակեանք, Բ. էջ
 203 :

5. 1281. Դաւիթ Քոբայրեցիի Եսայեայ
 Մեկնութիւնը, զոր ներսէս նամակով կը
 խնդրէ Մշակավանքի Բարսղի գրչէն .— Ձեռ.
 Ս. Յ. Թ. 1758 : Սիւն, 1933, էջ 417 :

6. 1282. Յաղագս Երկն. Քահանայապե-
 տութեան, Դ. Արիստակացիի, Գլաճորի
 մէջ, Ստեփանոս կրօնաւորի ձեռքով .— Ձեռ.
 Երեւանի, Թ. 49 :

7. 1283. Ն. Լամբրոնացոյ՝ Յովհաննու
 Յայտնութեան եւ Հանդստեան Մեկնութիւն-
 ները, Կիլիկեցի Մատթէոս քահանային ձեռ-
 քով, Գլաճորի մէջ .— Ձեռ. Վիեննայի, Թ.
 571 :

Ներսէս Տարօնեցիի գրչէն ոչինչ հասած
 է, կամ ծանօթ է, քացի հետեւեալ փոքր յի-
 շատակարանէն :

Ի ԶիԸ [= 1279] գրեցաւ կանոնական սահ-
 մանադրութիւն ուղղութեանց, յուսումն
 իրաւտոյ կարգաւորութեան վանականաց,
 յարարեալ եւ շարակարգեալ ի հոգեայայա-
 ծառ եւ ի տիեզերալոյս վարդապետի, եւ ի
 մեծ եպիսկոպոսապետէն Կեսարու Կապադո-
 կացոյ, Սրբոյն Բարսղի, ի հուշակաւոր եւ
 յակնաւոր Սր. Ուխտս Եղիայզարու, ընդ
 հովանեաւ Սրբոց Առաքելոցն Պաւղոսի եւ
 Պետրոսի եւ Անդրէի, կամաք եւ յաւաքու-
 թեամբ եւ մեծաւ հոգաբարձութեամբ իմոյ
 անպիտանութեան ներսիս սոսկանուն
 վարդապետի : Չոր ետու գրել ի իրաւտ ուղ-
 դութեան վարուց իմոյ անուղղա կենացս, եւ
 ամենեցուն որ պատահեն ամա եւ շահեցին ի
 հոգեշահ բանից աստի, եւ վարժեալ կրթեա-
 ցեն զանձանս, զիտեղով թէ ո՛րպէս արժան է
 կեալ ի միաբանական եղբայրանոցս ըստ ա-յ-

սըմ Էդելոյ սահմանիս, որ ի Հոգոյն Սրբոյ ազգեցաւ Հոգիացելոյն Բարսղի, զի մի ոք սխալեալ անգիտութեամբ վնասեացէ զանձն փոխանակ աւգտելոյ:

Եւ իմոյ մեղսաշատ եւ յոչնասխալ և ծոյլ անձին, սրտի մտաւք թողութիւն խնդրեացին ի Քրիստոսէ, որ քաւութիւն է յոլովապատիկ յանցմանն մերոյ, զի վասն աշապիսի յուսոյ ձեռնամուխ եղաք ի սա: Եւ ա(ն)կն ունիմք ի ձեռն սորա թողութիւն մեղաց զբռանել հանդերձ ծնաւդաւք, եղբարքք եւ քերքք, եւ ամենայն մերձաւորաւք հաւատոյ և արեան ասելով զերանի որում թողութիւն՝ բարի յիշատակաւն քհ: Եւ կատարողքդ այսրմ հայցածի թարոյ մասին արժանասջիք ի

Քս. Յս. ի Տէր մեր, որ է աւրհնեալ յաւիտեանս.— Տեա, Ողբակեանք, Բ. Հատոր, էջ 197, պատկեր 197:

Այս յիշատակարանին առաջ տողերն իսկ կը բարեն որ մեր աչքերը թափանցեն ներսս վարդապետի ջինջ սրտէն ներս, եւ տեսնեն՝ Հոն տիրող հոգեւոր մաքրութիւնը, միաբանական աղնիւ եղբայրութեան հանդէպ ջերմ նախանձախնդրութիւնը, եւ յուսովառ հաւատքի հուրը, որ կը տաքցնէ անոր հոգին իր խնամքին յանձնուած էակնիրու օգտին եւ փրկութեան տենչով:

Գլածորի վարդապետարանը կը պարտինք Եսայի Նշեցիին, իսկ Եսայի Նշեցին՝ Տարօնեցի Ներսէսին:

Ն. ԵՊՍ. ԵՌՎԱԿԱՆ